

Олена НИКОРАК

ЛОКАЛЬНА ОСОБЛИВІСТЬ ХУДОЖНЬОГО ВИРІШЕННЯ ГУЦУЛЬСЬКИХ ЗАПАСОК

У статті проаналізовано своєрідність художніх особливостей гуцульських запасок за матеріалом, техніками ткання, мотивами орнаменту, схемами їхнього розташування та колоритом. Визначено основні типи композицій запасок найважливіших осередків їхнього виготовлення в галицькій, закарпатській та буковинській частинах Гуцульщини.

Ключові слова: гуцульські запаски, типи, осередки, мотиви орнаменту, схеми композицій, колорит, рапорт, ритм.

© О. НИКОРАК, 2013

Запаски — одні з найбільш старовинних, реліктових типів давньоукраїнського незшитого жіночого поясного вбрання. На терені Гуцульщини найбільше побутували двоплатові¹ запаски «поперечки», менше — одноплатові² — «околячки» або «поздовжні» запаски, а також ідентичні за формою, але дещо відмінні за декором «обгортки», «опинки», «горботки — чорногузки»³. Такого типу вироби характерні й для інших етнографічних районів України [52; 57; 58; 61; 62; 63; 65; 69; 70; 71]. Здавна вони поширені були і в багатьох народів Карпато-Балканського регіону, де мали різні назви [53; 54; 55; 56; 60; 64; 67; 75; 74; 76; 81].

Художнє вирішення гуцульських запасок здавна було в полі зору Ф. Вовка, Я. Головацького, Я. Кожоляно, О. Косміної, М. Костишиної, К. Матейко, О. Никорак, О. Полянської, С. Сидорович, Г. Стельмащук, В. Шухевича та ін. вчених. Зважаючи на вишукані декоративні якості й естетичну цінність запасок цього історико-етнографічного району досі залишається актуальним глибше дослідження локальної своєрідності художнього вирішення виробів окремих осередків галицької, закарпатської та буковинської частин Гуцульщини.

Основною джерельною базою для написання статті стали твори, що зберігаються в колекціях музеїв та матеріали польових досліджень автора. Стаття продовжує низку публікацій, в яких розкривається багатоманітність декору тканих компонентів традиційного одягу різних етнографічних районів України.

Для **гуцульських запасок** — «поперечок» виготовляли тонкі вовняні тканини з поперечним, а для «околячок» — з поздовжнім розташуванням вузьких різнокольорових гладких чи дрібноузорних стрічок на чорному, вишневому, червоному або оранжевому фоні. Одними із засобів досягнення мистецької виразності запасок є структура і фактура. Зокрема, для отримання тонкої, щільної та цупкої структури цих виробів (переважно святкового призначення) для

¹ Їх виготовляли цільнотканими поштучними виробами у вигляді двох шматків тканини (80—85 см довжиною та 70—75 см шириною), один з яких приперізували ззаду, інший — спереду стану, зав'язували з допомогою торчків або крайки.

² Одне, суцільноткане полотнище (80—90 на 140—150 см) з поздовжньо-смуғастим декором (у комплексі вбрання), хоча ткали його в горизонтальні смуги. Околячкою обгортали довкола стан, верхній край закріплювали на талії крайкою «попружкою».

³ У нашій статті аналізуватимуться лише запаски.

основи і навіть піткання використовували, головним чином, високоякісну вовняну, туго, тонко й рівномірно спрядену вручну пряжу з «волосу»⁴ — найвищого ґатунку овечої вовни — тому запаски мали назву «волосові». Децю товстішу, шорсткішу й менше еластичну структуру мали вироби для щоденного вжитку, виготовлені з ниток, спрядених із коротших, грубших, нижчої якості волокон вовни — такі запаски відповідно називали «черчекові». Загалом для піткання майже всіх запасок використовували товстішу пряжу, ніж на основу. Для святкового, особливо весільного вбрання підбирали найвищої якості рівно і тонко спрядені нитки з м'якої «натенини», «ярччитини», а на буденне — пряжу нижчої якості. З появою дорогої і малодоступної вовняної фабричної пряжі «волічки», «волочки» заможніші селяни і міщани поєднували її з «волосом» здебільшого при виготовленні святкових і весільних запасок. Їх використовували найчастіше на піткання, а значно міцніший «волос» — на основу. У 1920—1930-х рр. «волочкова» пряжа замінила і майже повністю витіснила «волосову» та «черчекову». На структуру запасок певним чином впливала і щільність та рівномірність прибивання ниток піткання бердом під час ткання. Найпоширенішими техніками ткання запасок (як і опинок) є різновиди «чиноватої» — саржевої, яка іноді поєднується з перебором ручним і «під дошку».

Найбільша різноманітність, вишуканість і багатство художньо-естетичного вирішення запасок полягає у значній варіативності поєднання вузьких стрічок неоднакової товщини, щораз іншій ритміці поперечно-смугастих композицій, а також тональній градації теплої, холодної чи контрастної кольорової гами. Загалом за сукупністю багатьох ознак декору, при значній спорідненості й подібності доволі чітко виділяються три основні ареали виготовлення запасок: у галицькій, закарпатській та буковинській Гуцульщині, що сформувалися в ХІХ — середині ХХ ст. За принципом групування смуг, співмірністю їх між собою, кольоровою й тональною градацією в межах галицької частини Гуцульщини виділяються декілька локальних осередків художнього вирішення тканин для запасок.

⁴ Волос — найдовші, тонкі, високоякісні й еластичні волосини з овечого руна, вичесані на дерев'яному гребені або металевих щітках.

Запаска «волочкова» (фрагмент), вовна, саржеве ткання, с. Космач Косівського р-ну Івано-Франківської обл., І пол. ХХ ст. Із збірки автора

Запаска «волочкова» (фрагмент), вовна, саржеве ткання, с. Космач Косівського р-ну, 1910-ті рр., МЕХП № 75624

Зокрема, запаски с. Космач Косівського р-ну різняться від однотипних виробів суміжних і віддалених від нього сіл, насамперед, феєрією теплих і на-

Вардзарук О.В. Запаска «волочкова» (фрагмент), вовна, саржеве ткання, с. Космач Косівського р-ну, 1910-ті рр., МЕХП № 74679

Космачани в традиційному вбранні (вишитих сорочках, тканих запасках, «капсльованих» кептарях і постолах та в'язаних капчтурах), 2001 р.

Молодята з батьками в народному вбранні, с. Космач Косівського р-ну, 2012 р.

віль гарячих кольорів. Основні, насичені й дзвінкі жовті, оранжеві, червоні в поєднанні з чорною або вишневою та незначним вкрапленням зеленої барви формують вишукану, тонально згармонізовану палітру кольорової гами космацьких запасок.

Вироби даного центру характерні теж поліфонією дрібнорапортних (від 0,7—1 до 1,5—2 см) поперечносмугастих композицій [15; 23; 39; 69 с. 54—57]. Для них типова, насамперед, чітка ритміка, симетричність і виважена співмірність домінуючих, децю ширших (по дві-три нитки піткання) та підпорядкованих їм вузеньких стрічок «баток» (в одну-дві нитки). Такі композиції запасок створені переважно позмінним повторенням спарених, ширших червоних та жовтих площин, розділених контрастними до них чорними пасочками (в дві-три нитки), що акцентують ритм чергування основних компонентів декору. Іноді вони розмежовані менш виразними, лише поодинокими прокидками (в одну нитку) жовтого (на червоній смузі, і навпаки — червоного — на ширшій жовтій), які наближені тонально і сприймаються ледь помітними штрих-пунктирними лініями, що збагачують візерунок і додають йому певного ліризму. Поширеними є також комбіновані візерунки запасок, у яких поперемінно чергуються основні парні смуги з поодинокими пасочками, або монотонно повторюються лише одинарні стрічки. Останні бувають нерозділені (суцільні — по три нитки жовтого та червоного кольору) або розділені штрих-пунктиром (на жовтому тлі — червоним, а на червоному — жовтим), загальна ширина яких сягає п'ять—сім прокидок піткання.

Переважно всі означені основні площини (з поодиноким, попарним і комбінованим їх укладом) обрамлені ще обабіч групами вузеньких стрічок «поверхниці». Вони утворені тоненькими пасочками (по одній нитці) чорної та жовтої барви, іноді в поєднанні із зеленою (загалом по три чи п'ять ниток). Темні чорні або зелені стрічки на ясно-жовтому тлі теж створюють графічні штрих-пунктирні лінії, що перегукуються з іншими складовими декору запасок. Такі «поверхниці» розмежовують основні жовті й червоні смуги, формують плавний перехід між ними, доповнюють і збагачують їх. Варіативністю поєднання провідних і підпорядкованих їм стрічок досягається значне багатство і різноманітність таких дрібнорапортних стрічкових композицій запасок.

Завдяки тонкості «волосової», «черчекової»⁵ чи «волочкової» пряжі та комбінованому саржевому переплетенню космацькі тканини для запасок відрізняються від подібних виробів інших осередків дрібнозернистою фактурою і узорною поверхнею у вигляді різномасштабних колосків, горизонтально укладених в різних напрямках та розділених тоненькими штрих-пунктирними чи дещо чіткішими суцільними лініями або площинами. Залежно від ритму позмінного чергування чи монотонного повторення поліхромних смуг різної ширини існує багато варіантів узорів запасок, які мають свої означення. Загалом нараховується біля двадцяти назв космацьких запасок. Серед них найвиразніші за ритмом та дещо крупніші за сукупністю смуг є «ільчисті», «ільचितі», «ріцкі», «лабаті», «близниці», «ріцкі давні», «політичкові», «близниці ріцкі теперішні», «дурнаски», «півдурнаски», «півдурнаски з ріцков теперішні», «півріцкі з маковов». Дрібномасштабними, переважно з монотонним ритмом є зори «дрібні», «дрібні по три жовти», «півріцкі», «макові», «лісі» та ін. [11; 1; 16].

Аналіз збережених зразків виробів, а також інформації про них⁶ дозволяють констатувати, що вироби кінця ХІХ — початку ХХ ст. були менш яскраві, стриманіші й дещо темніші в тональному відношенні. Це зумовлено передусім використанням вишневої темно- або ясно-червоної («цвітної» або «червоньової») основи, яка в післявоєнні 1950—1960-ті рр. була витіснена ясно-червоною або оранжевою, а також застосуванням значної кількості жовтих прокидок підкання замість оранжевої та червоної, більшої подрібненості всіх стрічок, що і визначило загальний емоційно-насичений, гарячий колорит.

Завдяки тому, що взористі смуги старовинних запасок були дещо ширші і, відповідно, рапорт — значно більший, композиції сприймалися цільніши-

⁵ Черчекові — тонкі, шорсткі та штивні нитки, спрядені з довгих волокон «волосу», стягненого з руна овець (вони були «чворські», «острі» як черчек). Значно м'якші були волокна «натенини» чи «ярчтитини» з молодих однорічних «ярок».

⁶ Записано у 1985 р. від Клапцуняк Марії Михайлівни (1912—1993), у 1999 р. від Линдюк Анастасії Михайлівни (1915—2003), у 2003 р. від Боб'як Ксені Кирилівни (1922—2007), корінних мешканок с. Космач, які мали значний досвід виготовлення запасок.

Молодята з весільними гостями в традиційному вбранні, с. Космач Косівського р-ну, 2012 р.

Гуцульська пара з Косова в традиційному вбранні, с. Космач Косівського р-ну, 2008 р.

ми, узагальненим орнаментальним полотнищем. Натомість вироби післявоєнних і особливо 1980—1990-х рр. характерні виявом тенденції до здрібненості узорів. Цього досягнуто внаслідок зменшення рапорту, а також посилення яскравості через застосування більшої кількості домінуючих, дещо світліших жовтогарячих барв з холодними акцентами. Внаслідок застосування сріблястих чи зо-

Запаска «волосова» (фрагмент), вовна, сухозолоть, саржеве ткання, Надвірнянський р-н, 1930-ті рр., МІГ КН-971

Жінка з Микуличина в традиційному вбранні (вишитій сорочці, тканих запасках, підперезаних крайкою, з тайстрою на плечах, у постолах, і капчурах), м. Яремче, 2008 р.

лотистих ниток сухозолоті в святкових запасках кольорова гама холоднішала, а вироби набували мерехтливого полиску.

Жіночі космацькі запаски ткали в основному в 11—12, а для підлітків і дітей — у 8—10 пасем. Поздовжні краї виробів обрамляли парними (по 4 нитки) чорними вузенькими заснівками, які дещо перегукувалися з поперечними стрічками, а також візуально замикали площину композиції. Нижній та обидва поздовжні бічні краї виробу додатково обрамляли ще вишневим або темно-червоним «снурком» — сплетеною вп'ятеро чи всемеро кісочкою⁷, яка ніби зупиняла рух поперечних смуг, надавала цілісності всьому виробу. До бічних верхніх країв прив'язували різнокольорові, сплетені вчетверо шнурки «баюри», «тороки» для зав'язування виробів у поясі. Запаска, яку вдягали ззаду стану, традиційно була на 5—7 см довшою за ту, яку носили спереду.

До середини ХХ ст. запаски були загальнозживаними компонентами народного вбрання, їх масово виробляли, лише у віно кожній дівчині давали по 3—5 і більше пар. Серед великої кількості вправних космацьких ткаць, найбільшою майстерністю відзначалися запаски Вінтоняк Марії І. (1858—1930), Кравчук Ганни Ю. (1888—1961), Клапцуняк Марії М. (1912—1993), Никорак Ксені М. (1914—1963), Кіф'як Меланії М., Бербеничук Палагні М., Кушнірчук Олени О. (1897—?), Кушнірчука Танасія П., Бербеничука Юрія, Линдюк Анастасії Ф. (1880—1953), Поляк Олени О. (1897—?), Поляк Ксені, Кіщук Катерини І. (1910—1987), Кіщук Олени П., Вінтоняк Олени Г., Боб'як Ксені К. (1922—2007). В Космачі дотепер запаски виготовляють Вардзарук Євдокія, Линдюк Дмитро та Линдюк Галина, Вінтоняк Ганна й Плиторак Параска.

В міру віддалення від Космача на північ, до сіл Заріччя, Дора, Микуличин, Білі Ослави, Яблуниця, селищ: Делятин та Ворохта, а також містечок Надвірна і Яремча Надвірнянського р-ну декор поперечно-смугастих запасок «поперечок» відзначається щораз більшою лаконічністю. Це, насамперед, проявляється в стриманості глибокого за тоном насиченого й теплого, пурпурово-

⁷ З п'яти чи семи пелюсток «попліток» внаслідок почергового переплітання їх між собою в певній послідовності отримували сплетену плоску кісочку.

червоного колориту і значно крупнішими й розрідженішими рапортними композиціями. Кольорову гаму виробів цього осередку формують переважно дві-три групи неоднакової ширини (в основному, три-п'яти, рідше семидільної будови), утворених домінуючими червоною, вишневою, оранжевою та жовтою (в дві-три, часом п'ять ниток) барвами. Вони поєднуються в щораз іншому ритмі з поодинокими чи спареними тоненькими (в одну-дві нитки) стрічками чорного і зеленого кольорів. Останні є контрастом до провідних поліхромних площин, підкреслюють ритм їхнього групування й повторення, а також децю увиразнюють плавний тональний перехід від світліших до темніших стрічок (у вигляді дрібноузорних, горизонтально спрямованих в різні сторони колосків, створених саржевим переплетенням). Поодинокі вкраплення (переважно по центру різнобарвних комплексів) холодної зеленої барви додають дзвінкості теплому загальному колориту.

Акцентом композиції виступають поодинокі чи парні білі або ясно-жовті стрічки, що переважно розділяють групи смуг. Вони, підтримуються ще й поздовжніми, поодинокими чи спареними білими стрічками «заснівками», розташованими коло бічних країв запасок. Ясно-червоні або оранжеві кісочки «снурки», що обрамляють запаски з трьох сторін, теж перегукуються з домінуючими смугами полотнища виробу і замикають площину композиції. Додаткового ефекту мерехтливості й блиску додають запаскам святкового призначення сріблясті або золотисті прокидки сухозолоті. Червона (різної насиченості), вишнева або чорна основа значною мірою об'єднує і тонально згармонізовує всі, здебільшого відкриті локальні барви піткання, формує цілість композиції. Запаски для щоденного вжитку виготовляли переважно на темнішій, найчастіше чорній основі, тоді як для святкових — на світло-червоній та оранжевій. Варіативністю поєднання різнобарвних смуг у групи неоднакової ширини, щораз іншим чергуванням їх із додатковими стрічками, зміною ритміки та акцентів досягнуто значної кількості композицій даного осередку [40; 17].

У наддніпрянському осередку незначне поширення мали «очкати» запаски типові для смт. Ясіня та його околиць (Рахівський р-н Закарпатської обл.).

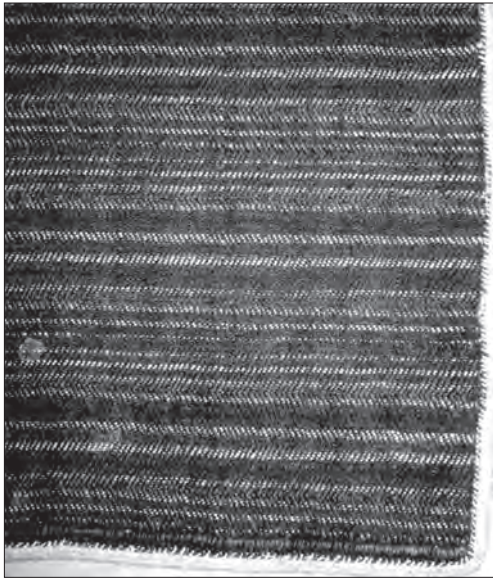

Запаска «волосова» (фрагмент), вовна, саржеве тканиня, с. Соколівка, Косівського р-ну, I пол. XX ст., МНАПЛ АП-14140

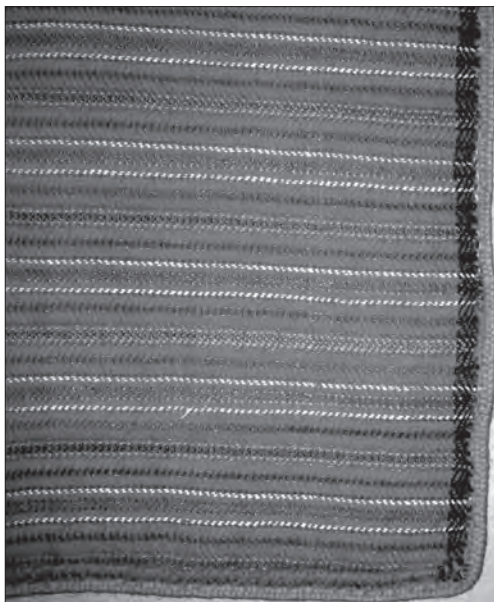

Запаска «волосова» (фрагмент), вовна, сухозолоть, саржеве тканиня, с. Бабин Косівського р-ну, I пол. XX ст., МНАПЛ АП-2446

До найвизначніших ткачів запасок належать Якубак Марія (1903), Жиданюк Михайло (1921), Семенюк Михайло (1897—1955), Івасишин Парас-

Запаска «волосова» (фрагмент), вовна, саржеве ткання, с. Бабин Косівського р-ну, 1930-ті рр., НМНМГП № 798

Запаска «волочкова» (фрагмент), вовна, сухозолоть, саржеве ткання, с. Бабин Косівського р-ну, 1910 р., НМНМГП № 197

ка М. (1924), Яворська Марія І. (1944) із с. Дора; Савчук Гафія, Гриценко Параска (1884—1978), Філяк Ганна та Філяк Василина, Жиданюк Василь (1906) з Микуличина; Абрам'юк Євдокія, Абрам'юк Анастасія, Лейб'юк Іван І., Коржук Параска І. (1914), Плетінчук Василина (1904) з Білих Ослав; Горніцький Микола та Горніцький Йосип М. (1906) із с. Заріччя; Вербицька Гафія, Спасюк Євдокія (1905—1960), Луб'як Дмитро з Яблуниці.

Подібні до космацьких були запаски й сусідніх сіл — Прокурави, Брустурів, однак рапорт смуг у них був більший, кольорова гама — лаконічніша, менш яскрава й значно темніша. **Особливою вишуканістю і великою різноманітністю композицій виділяються запаски смт. Пістинь, сіл Шешори, Уторопи, Стопчатів, Долішне.** У декорі цих, як і інших компонентів народного вбрання, найбільш яскраво знайшли вияв традиції художнього вирішення творів двох суміжних етнографічних районів — Гуцульщини й Покуття. Це проявляється, насамперед, у багатоманітності схем поперечносмугастого декору; значно ширшій градації різнопланової (по горизонталі й вертикалі) ритміки (від напруженої до розрідженої і навіть монотонної, більшій варіативності поєднання різномасштабних пасочків дрібно-взористих «колосків» з децю складнішими — «павучковими» стрічками та найширшими і найдосконалішими за формами мотивами орнаментальних «заборових» площин, а також багатій палітрі кольорової гами [68, с. 370; 69, с. 56—58].

Аналіз декору значної кількості творів цього **шешорського осередку** дозволяє умовно виділити **три основні типи** композицій. **Перший** — характерний заповненням усієї площини запаски тоненькими різнокольоровими стрічками «колосків»⁸. Об'єднані в дві-три неоднакової ширини групи смуг «баток», вони позмінно, в розміреному ритмі чергуються по всьому полотнищу, формуючи дрібно-взористий поперечносмугастий декор. Складовими компонентами wzору виступають домінуючі червоно-малинові, рожеві смуги (по дві-три нитки), які щораз в іншій послідовності поєднані з підпорядкованими їм фіолетовими, вишневими, чорними або темно-зеленими стрічками (по одній-дві нитки). Останні підкреслюють ритм композицій чи розділяють групи смуг. Загалом вони формують широку палітру насичених, холодних червоно-вишневих, з переходом до лілових, доволі складних і вишуканих за нюанс-

⁸ Характерно, що на відміну від космацьких дрібно-рапортних композицій (у яких виразно прочитуються горизонтально спрямовані вправо і вліво wzори у вигляді колосків) у виробі пістинського осередку зміна скісних рубчиків (утворених чиноватим переплетенням) відбувається на значно більшій відстані (переважно по центру групи смуг чи рапорту). Тому менш помітними є візерунки, що нагадують сосонки, і вони найчастіше повторюються з великими інтервалами.

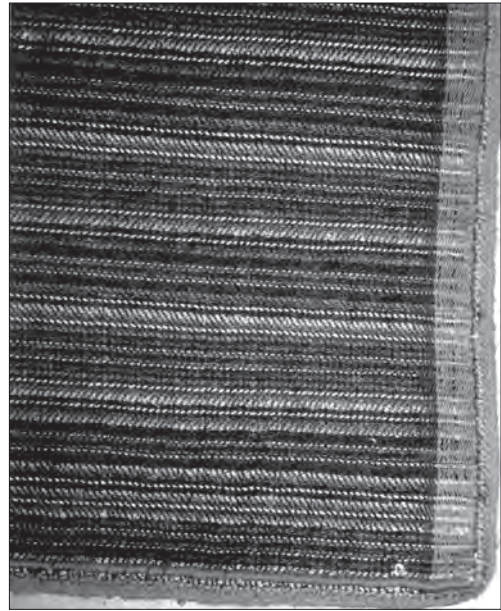
ними градаціями кольорів. Їх оживляють вкраплення світло-зеленої барви. Акцентом композицій виступають спарені (рідше поодинокі) білі або ясножовті, дещо ширші (по дві-три, іноді чотири нитки) стрічки [27; 15]. Ледь помітні тоненькі прокидки (в одну-дві нитки) сухозолоті, які в тій чи іншій послідовності поєднуються з основними поліхромними смугами, об'єднують і збагачують їх додатковим мінливим полиском світла. Однак найбільше узагальнює всі різнокольорові стрічки (неоднакової насиченості) червона основа, яка визначає домінуючу тональність запасок.

Вагомим доповненням композицій такого типу виробів є поздовжні, доволі широкі (по 2—3 см) поодинокі смуги «заснівки» зеленого або чорного кольорів, а також снурок одинарний (зелений) чи подвійний (червоний і білий, чи жовтий і червоний, або червоний і зелений). Контрастні зіставлення кольорів цих додаткових компонентів декору значною мірою увиразнюють художнє вирішення основної площини виробу, додають дзвінкості звучання барв і візуально замикають полотнище виробу.

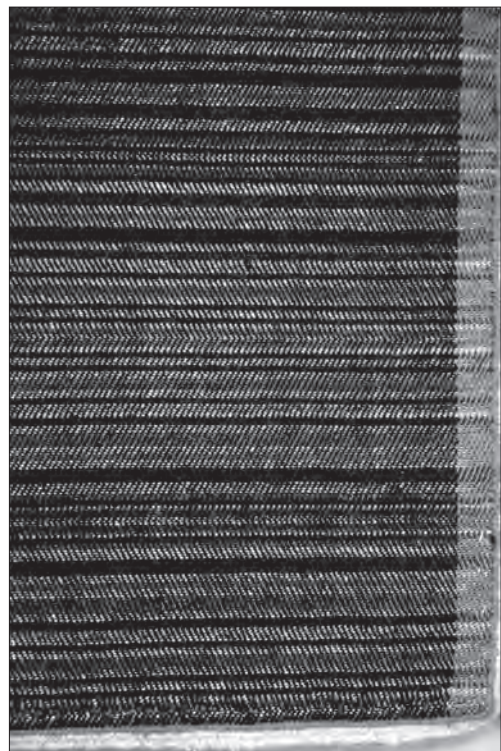
До другого типу відносимо композиції «заборових» запасок, для яких типовим є розташування основного орнаменту в нижній частині, «на поділку» виробу. Тло сформоване переважно дрібнорапортними (від 0,5 до 2—3 см) групами тоненьких пасочків (в одну-дві, рідше три-чотири нитки) обмеженої кількості домінуючих, здебільшого холодних кольорів (темно-зеленого, коричневого або вишневого), на тлі яких виразно виділяються ясножовті, вохристі, особливо білі прокидки. Деякі з них сприймаються штрих-пунктирними лініями і вносять певний ліризм у загальний композиційний лад виробу. Найсвітліші і найвиразніші з них розділяють рапорти, підкреслюють середину групи смуг, а також акцентують їхній ритм. Незначне поширення в селах Шешори, Уторопи та ін. мають і запаски з доволі монотонним повторенням лише однієї-двох дрібненьких стрічок, з типовою для них розсіяною ритмікою.

Об'єднуючим у всіх варіантах «заборових» запасок є чорний колір основи, який зумовлює загальну темну зеленкувато-коричневу чи вишнево-зелену гаму барв. Характерно, що в таких запасках цього осередку ткацтва Гуцульщини, як і в суміжних — Покуття відсутні поздовжні «заснівки», типові для

ISSN 1028-5091. Народознавчі зошити. № 3 (111), 2013

Запаска «волосова» (фрагмент), вовна, саржеве тканиня, с. Шепіт Косівського р-ну, 1920 р., НМНМГП № 772

Запаска «волосова» (фрагмент), вовна, саржеве тканиня, с. Яворів Косівського р-ну, 1910 р., МНАПЛ АП-14678

більшості звичайних запасок. Натомість своєрідним контрастом до поперечносмугастого, стриманого за декором нейтрального фону основного полотнища є домінуюча, значно ширша смуга орнаменту (2—3 см), «забір», розташована внизу, на відстані 3—4 см від поперечного краю запаски [28; 16].

Запаска «черчекова» (фрагмент), вовна, саржеве ткання, с. Яворів Косівського р-ну, 1900 р., МУНДМ КТ-5767

Запаска «волосова» (фрагмент), вовна, сухозолоть, саржеве ткання, с. Шешори Косівського р-ну, 1933 р., НМНМГП № 55

Найтипівішими в «заборових» запасках (як і перемітках, пішвах, рушниках, обрусах, веретах і вишитих сорочках) даного осередку є смуги орнаменту, що мають назви «качуровий», «півкачуровий», «баранковий», «штерновий», «ружковий», «сливовий», «перекиганка» та ін. Основними мотивами в них виступають традиційні не лише для даного осередку геометричні фігури — ромби («очка», «вічка»), спарені ромби («сливочки»), розети («ружки», «зірнички», «штерна»), хрещаті фігури («кросна»), а також «качури», «півкачури», «кучері», «оленячі різжки»,

«баранячі різжки» тощо. Декілька мотивів (переважно два-три) в найрізноманітніших комбінаціях поєднані між собою, творять неоднакові, доволі складні й вибагливі за формою та градацією кольорів і ритмом площини орнаменту. Вони бувають різної ширини (від 1,5—3 до 9—10 см). Провідний мотив заборової смуги відповідно зумовлює й назву запасок («ружеві», «качурові», «сливові», «півкачурові») та ін. Деколи центральну взористу смугу вишивали технікою гладі або хрестиком [29].

Третій тип композиції запасок **шешорського осередку** складають павучково-заборові, для яких властива значна наповненість гладкотканими й орнаментальними смугами. Вони характерні поєднанням різноманітних за схемами розташування «павучкових», з домінуючими «заборовими» площинами та доповнюючими тоненькими різнокольоровими стрічками. На відміну від інших композицій запасок, без чітко вираженого тла, в них павучкові смуги орнаменту (по 0,5—0,7 см) розташовані переважно на суцільному червоному (різної насиченості), рідше коричневому фоні, зрідка перетканому поодинокими прокидками (в одну-дві нитки) голубого, яснішого жовтого, білого, золотистого чи сріблястого забарвлення. Ці «переписки», «обмітки», «розмітки» у вигляді дрібних цяточок чи штрих-пунктирних ліній в основному обрамляють або розділяють дещо ширші «павучкові» смуги.

Рельєфно-виступаючі над фоном дрібновзористі стрічки «павучків» декількох контрастних або наближених до фону кольорів (чорного, світло- чи темно-зеленого, рожевого або фіолетового, іноді жовтого, вохристого чи білого), у тій чи іншій послідовності, з інтервалом 3—5 см, повторюються по всьому полотнищу виробу. Вони створюють плавний тональний перехід від найсвітліших до найтемніших барв або формують чіткий позмінний ритм композицій. Найяскравіші чи найсвітліші смуги підкреслюють ритміку, яка розгортається по вертикалі, рапорт смугастого декору іноді доволі великий (коливається від 4—5 до 9—10 см) [29; 41; 12]. Однак основне навантаження, як і у виробках другої групи, припадає на нижню частину запаски «поділок», де сконцентровано домінуючу смугу орнаменту «забір». Крім однорядних (найбільше поширених) існують і три, — та п'ятирядні композиції. Загальна ширина заборової площини (від 3 до 7—8 см)

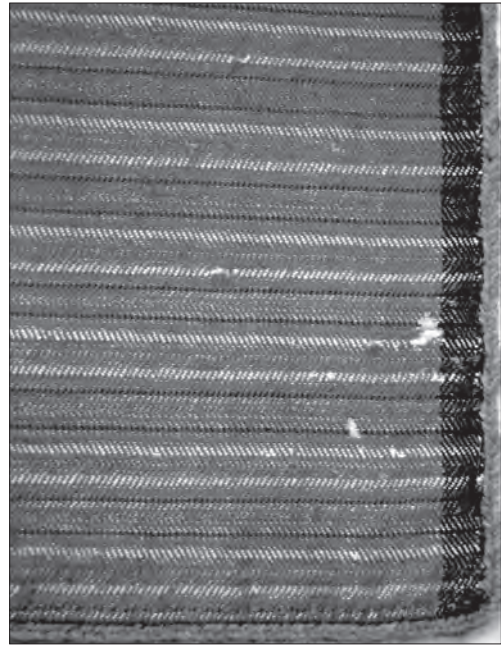
утворена з виразних за формою мотивів розет («ружки», «штерна», «зірнички», «косиці»), ромбів («очок», «вічок», «віконець»), спарених ромбів («сливочок»), хрещатих фігур («кросен»), а також кучерів (малих і великих), «ключок», «качурів», «півкачурів», «сердечок», «баранчиків» тощо.

Центральна, найширша смуга орнаменту сформована переважно двома, рідше — трьома доміантними мотивами («хрестик» і «ружка»; «штерна» і «кросна»; «баранчик» і «штерна»; «хрестик») і ромбик («очко» чи «головка»); «сороківчик» (ромбик, перехрещений скісними діагональними лініями) і «кросна»; «кучер» і «зірничка». Вони доповнені ще дрібнішими ромбиками чи трикутниками, що заповнюють вільні простори між ними. Інші заборові площини створені лише з одного мотиву, доволі виразного за формою — «качур», «півкачур», «безконешник», «кучер», півкучер (у вигляді серця) тощо.

Аналіз наявних творів дозволяє зауважити, що майстри-ткачі віртуозно і натхненно розробляли форми цих фігур, шукали щораз іншого ритму і співмірності в поєднанні як мотивів у домінуючій площині орнаменту, так і кількох дрібноузорних та гладких смуг, які формували декор основного полотна за запасок. Незмінним залишається принцип симетричного укладу всіх складових компонентів композиції — основних, орнаментальних та підпорядкованих їм тоненьких різнобарвних стрічок, пропорційне співвідношення їх з фоном.

Основу «забору» запасок складають, як уже відзначалося, одно-, три-, чи п'ятидільні площини орнаменту. Центральну, найширшу, виразнішу за мотивами й колоритом смугу-площину найчастіше формують восьмипелюсткові розети («ружі», «ружки», «штерна») яскравих жовтих, червоних, голубих, фіолетових чи синіх кольорів. Такі різнобарвні розети, в щораз іншій послідовності чергування між собою, в свою чергу, розмежовані контрастними до них хрещатими фігурами «кроснами», «хрестами», «баранчиками» чорного, вишневого, коричневого й темно-зеленого забарвлення. Усі мотиви графічно чітко виділяються на нейтральному до них фоні [30].

Деколи такі розети позмінно чергуються з ромбами, розчленованими навхрест скісними лініями, які взаємно перетинаються. В інших варіантах композицій, яскравих барв ромби або ясніші за тоном розети, вписані в контрастні до них (темно-зелені,

Запаска «волосова» (фрагмент), вовна, сухозолоть, саржеве ткання, с. Шешори Косівського р-ну, 1940-ві рр., МНАПЛ АП-14685

Михайлюк А.М. Запаска (фрагмент), «павучково-заборова», волочка, с. Шешори Косівського р-ну, 1930 р., НМНМГП № 438

сині) більші ромбовидні фігури, зовнішні краї яких завершені скісними прямокутними відростками. Вони відділені одна від іншої одинарним або подвійним перехрестям, яке ніби об'єднує всі компоненти орнаменту в цілісну смугу [31]. Іноді між ромбічною фігурою з вписаною в нього розетою та одинарним чи подвійним перехрестям симетрично (відносно ромба) укладено значно складніший та вибагливіший, за округлим силуетом завитків, мотив «кучер», «качур» та ін.

До поширених належить також ромб (переважно в подвійному обрамленні) із вписаним у нього прямим або розквітлим хрестом. Такі хрещаті фігури зо-

Запаска «павучково-заборова» (фрагмент), волочка, шовк, саржеве тканиня, с. Шешори Косівського р-ну, 1950-ті рр. Приватна збірка

Запаска «заборова» (фрагмент), волочка, саржеве, перебірне тканиня, смт. Пістинь, 1930 р., НМНМГП № 359

Запаска «заборова» (фрагмент), волочка, шовк, саржеве перебірне тканиня, с. Шешори Косівського р-ну, 1930-ті рр., НМНМГП № 311

вні завершуються прямими або скісними гострокінцевими й плавними заокругленими відростками тощо. Вони виступають у найрізноманітніших комбінаціях як самостійними фігурами, так і в поєднанні з неоднаковими за формою косими хрестами, які служили розводами основних мотивів та доповнювали їх. Органічно вписуючись один в інший, вони створюють складне й вибагливе за силуетом сплетіння доволі чіткого графічного малюнку.

Продуманим поєднанням обмеженої чи великої кількості барв, багатоваріантністю їхніх сполук, а також застосуванням означених чи подібних до них мотивів, зміною акцентів на тих чи інших компонентах орнаменту досягається мистецька досконалість не лише цієї, центральної частини «заборових» смуг, але й усього виробу. Обабіч неї укладено переважно значно вужчі й споріднені за формою «півкачурові» взористі стрічки вигнутих овальних форм, які нагадують меандр. Вони надають композиції «забору» стрімкого й динамічного руху вправо чи вліво (на відміну від статичного ритму смуг із таких мотивів, як ромб і хрест, чи розета й перехрестя [4]), посилюють художню виразність не лише домінуючої групи орнаментальних смуг, але й всієї площини. Вдало підібрані плавні тональні переходи чи вишукані контрастні зіставлення кольорових сполук при вирішенні домінуючих «заборових» площин викликають емоційне піднесення, переповнюють глядача життєдайними естетичними хвилюваннями, додають йому позитивної енергетичної сили. Може саме тому в заборах запасок (та багатьох інших виробів) не лише цього, а й інших осередків (зокрема, покутських сіл Коломийщини) найпоширенішими й найулюбленішими є «качурові», «качуристі», «качурики», «ключкові», «кучерьиві», «півкачурові», «півкучерьиві» зори [42; 22]. Вони виступають як самостійні смуги орнаменту в одно- і трьох-кількісних композиціях, так і в поєднанні з іншими (центральна — качурова, а бічні смуги — баранкові, розеткові; середня — сороківчики з перехресттями, а бічні — півкачурові).

Найхарактернішою особливістю як основної, так і бічних смуг орнаменту, є щільність чи розрідженість розташування двох-трьох провідних фігур, які позмінно чергуються, і значна варіантність деталізованої розробки форм мотивів та поєднань кольорів. Вони вільно укладені на однотонному тлі; тор-

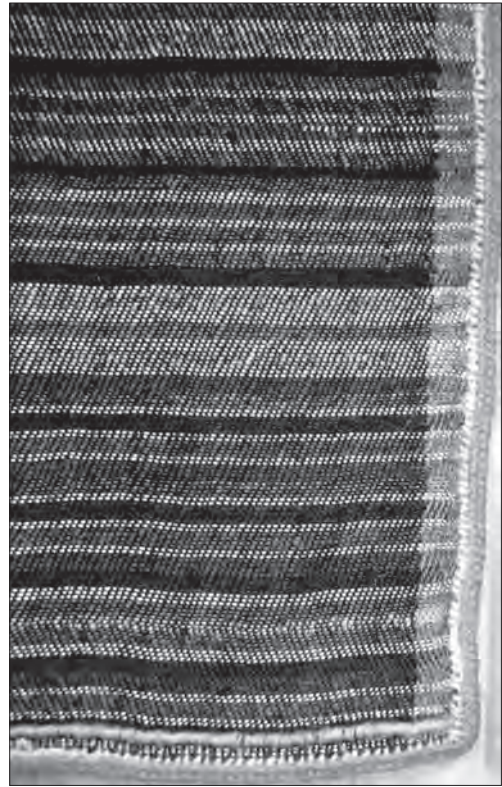
каються вершинами (розети, ромби — поодинокі та спарені хрещаті фігури; чи плавно переходять з одного в інший (кучер, качур, серце), а також доповнюються дрібненькими ромбиками, трикутниками і прямокутниками. Останні заповнюють проміжки між основними фігурами або посилюють виразність їхнього силуету. Крім бічних, симетрично розташованих від основної центральної площини «заборів», деколи бувають ще й значно вужчі «поверхниці», утворені з однотонних чи двоколірних дрібних ромбиків та хрестиків, які певним чином перегукуються з компонентами домінуючих смуг орнаменту.

У шешорському осередку незначне поширення мали й дещо стриманіші за колоритом запаски, в яких орнаментальна смуга сформована з двох-трьох мотивів («баранці» та «штерна») лише одного кольору, які розташовані на однотонному нейтральному фоні [32; 43; 59, іл. 53]. Вони доповнюються й підтримуються також чорними стрічками «павучків», котрі з інтервалом 4—5 см заповнюють основну частину полотнища запаски. До менше поширених належать також композиції «заборових» запасок, у яких основне полотнище виробу заповнюють різної ширини (від 1—2 до 3 см) домінуючі смуги (з розет і хрещатих фігур, або ромбів і хрестів) тридільного симетричного розташування з виділенням центральної, ширшої з них. Вони на незначній відстані доповнюються «павучковими» стрічками, що їх розділяють і підтримують. Ці доволі крупні рапортні композиції (шириною до 25—30 см) графічно чітко виділяються на нейтральному фоні.

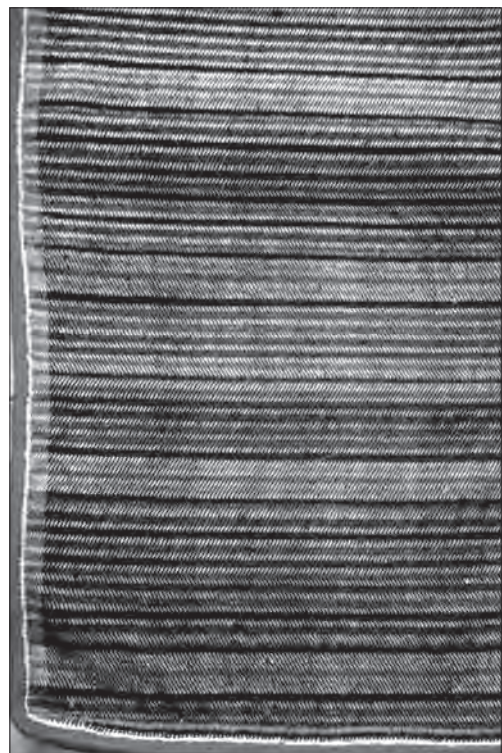
На відміну від одноколірних заборових смуг, розташованих у центральній частині виробу, домінуюча, масивніша смуга орнаменту сконцентрована на «поділку». Вона створена з різнобарвних мотивів «ключок», «качурів», які тісно сплітаються, з наростаючою тональною розтяжкою та акцентами на деяких фрагментах, які повторюються по ширині виробу. Ці вибагливі й примхливі за формою мотиви та вишукана палітра кольорової гами створюють композицію «забору», на якому акцентується основна увага глядача.

Подібні композиції заборів, правда, дещо в іншій, лаконічнішій інтерпретації характерні й для запасок суміжних з Гуцульщиною сіл Покуття — Сопів, Мишин, Ковалівка, Корнич, Грушів, Воскресінці, Вербіж, Великий Ключів, Перерив, Ценява,

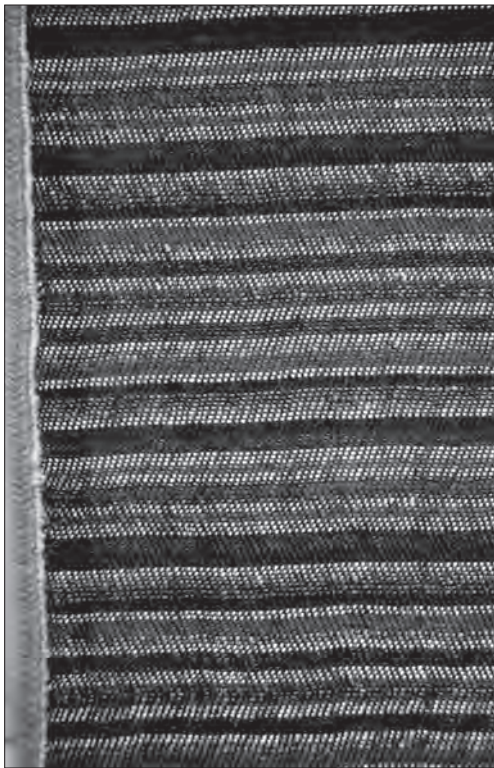
ISSN 1028-5091. Народознавчі зошити. № 3 (111), 2013

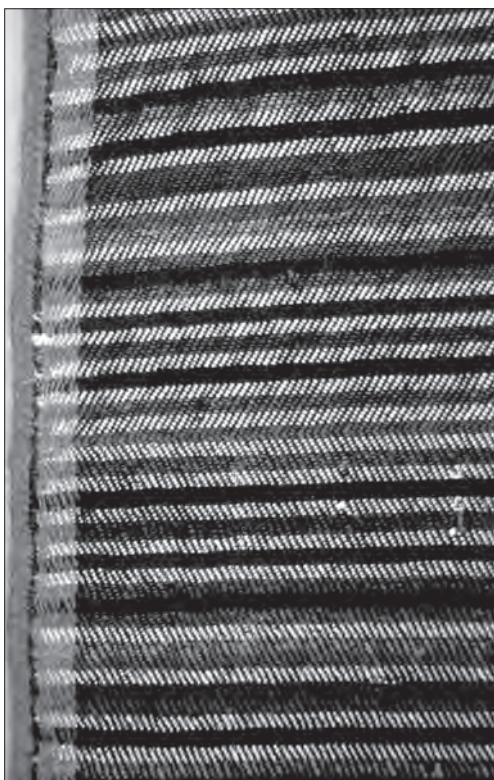
Запаска «волосова» (фрагмент), вовна, саржеве ткання, с. Стебнів Верховинського р-ну Івано-Франківської обл., 1930-ті рр., МНАПЛ АП-2049

Запаска «волосова» (фрагмент), вовна, саржеве ткання, с. Краснолів Верховинського р-ну, 1910-ті рр. Приватна збірка

Запаска «волосова» (фрагмент), вовна, саржеве ткання, с. Верхній Ясенів Верховинського р-ну, 1910-ті рр., МНАПЛ АП-10523

Запаска «волосова» (фрагмент), вовна, саржеве ткання, с. Пробійнівка Верховинського р-ну, 1930-ті рр., МНАПЛ АП-19069

Кропивище, смт. Печеніжин (Коломийщина) [79, с. 53; 72, с. 18].

Усі зазначені площини орнаменту розділяють контрастні до них за масштабом дрібнозористі «розводи», «переліжки», «розмітки» — стрічки з мініатюрних чорних павучків, квадратиків, «цяточок» або світлих (сріблястих чи золотистих — сухозолоті) зигзагів «кривульок», чи сіточки з квадратиків «решіток». Вони графічно чітко виділяються на нейтральному фоні (вузькому проміжку між основними ділянками орнаменту) та акцентують ритм поперечносмугастого декору виробів. Горизонтальний ритм у смугах задається послідовністю чергування домінуючих мотивів, які або підкреслюються сусідніми, контрастними за тоном кольорами, або плавно переходять до них, сприймаючись м'яко і злагоджено. Деякі, здебільшого масивніші елементи орнаменту виступають акцентами, за допомогою інших — менших посилюються декоративні контрасти або зменшуються напруга кольорів тощо.

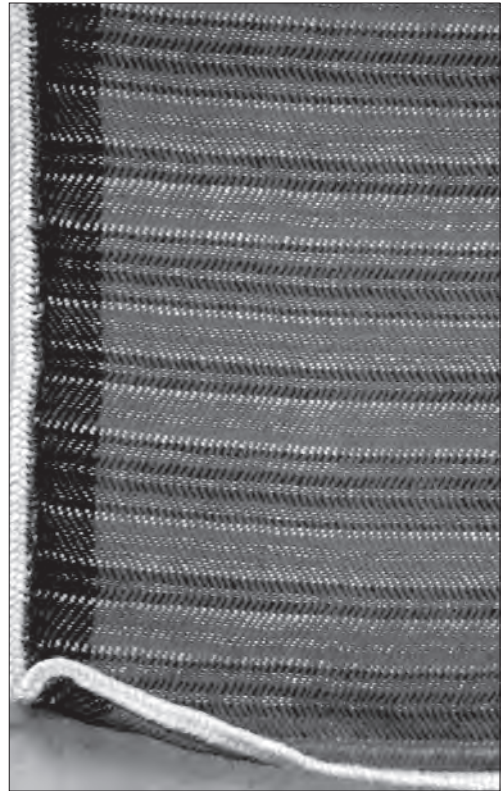
Згідно з ритмом смуг, колоритом та наявністю тих чи інших складових компонентів, композиції запасок цього осередку мають назви: «лісі», «макові», «головкати», «ломнені», «гуцулки», «давні гуцулки з маковов», «півгуцулки», «півгуцулки з маковов», «лісі з гуцулків», «півгуцулки з павучками», «гуцулки з маковов із сливововим забором», «лісі з маковов і штернами» тощо. Інші отримали назву за місцем виготовлення чи запозичення найхарактерніших рис декору запасок суміжних і віддалених (від даного осередку) сіл: «пекурівські», «шешурські», «пістинські», «ковалівські», «космацкі», «ріцкі», «ясінські», а також (за наявністю конкретного орнаменту) «ковалівські з косичковим забором», «шешурські з ключками», «шешурські хрестикові з ружков», «ясінські баранкові» та безліч інших.

Високе почуття міри в застосуванні декоративних елементів та кольорових сполук при створенні композицій «заборових» запасок, як і інших виробів шешорського осередку, засвідчили своїми творами найталановитіші народні майстри-ткачі Шкром'юк П.В. (1925), Михайлик Василь І., Лаврюк В., Лаврюк Ганна В. (1907), Мельничук Олена П. (1912), Лаврюк Євдокія П. (1940), — с. Прокурава; Васищук Ганна В. (1924), Іванишин Емілія М. (1923), Фелещук О., Федорчук Марія Г., Міклащук О.І. — із с. Шешори; Долішня Марія Ю. — зі Стопчатова.

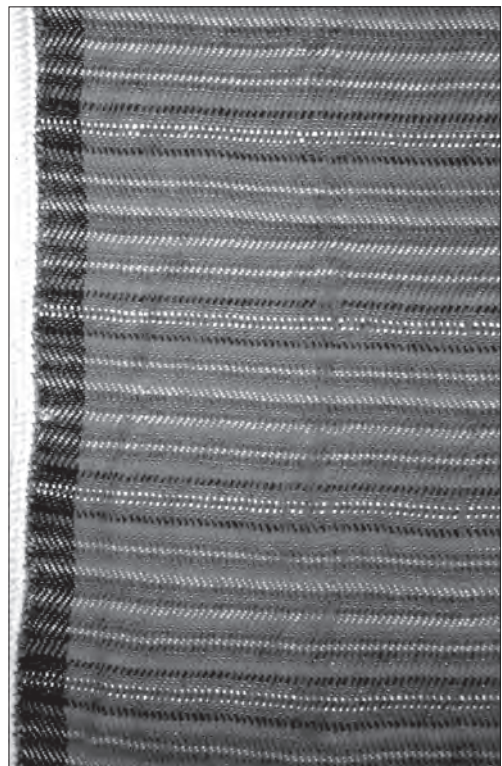
Для запасок м. Косова та навколишніх сіл Вербовець, Бабин, Старі Кути, Тюдів, Яворів, Соколівка, Річка, Шепіт, Снідавка характерна широка палітра глибоких, складних і вишуканих за тональною градацією теплих або дещо холоднуватих барв з контрастними до них акцентами. Аналіз значної кількості творів дозволяє виокремити **два типи композицій** запасок-поперечок косівського осередку.

Перший базується на чітко вираженій ритмічній структурі смугастого декору та симетрії (рапорт сягає від 3 до 8—9 см). Кольорова гама насичена — тепла, пурпурово-червона, вишнево-коричнувата чи вишнево-фіолетувата з акцентами білого [33; 45; 25; 19]. За розміреною і врівноваженою ритмікою смугастого взору вони певним чином перегукуються з подібними виробами Брустур, Прокурави, Шешор і навіть Космача та Микуличина [34; 45], однак відрізняються від них дещо крупнішими рапортами і значно стриманішими й холоднішими поєднаннями барв. Композиції сформовані найчастіше двома-трьома групами, утвореними з тоненьких стрічок або дещо ширших площин домінуючого червоного, вишневого (по дві—три, рідше чотири нитки піткання) та підпорядкованих їм значно вужчих — фіолетової, чорної, жовтої, зеленої, голубої або синьої барв, а також білих, сріблястих чи золотистих сухозолоті «дріті», що є акцентами. Щораз іншим групуванням таких поліхромних стрічок, зміною їхньої співмірності й ритміки досягнуто значної варіантності поперечносмугастих композицій. Колір основи — червоний, вишневий різної насиченості або чорний узагальнює всі поліхромні компоненти декору та визначає загальний стриманий і тонально-згармонізований тепліший і світліший чи темніший і холодніший колорит запасок. Як і в подібних виробих пістинського осередку, запаски околиць Косова характерні також зигзагоподібним крупнорапортним малюнком фактури у вигляді великих симетричних колосків, горизонтально спрямованих у різні сторони. Напрямок паралельних скісних рубчиків змінюється в основному на значній відстані (2—3—4 см) від центру кожної з груп смуг. Така фактура дещо збагачує зовнішній вигляд виробу додатковими ефектами й увиразнює композиції. Запаски цієї, як і іншої групи околиць Косова не завжди мають заснівки, що обрамляють поздовжні бічні краї, і вони ви-

ISSN 1028-5091. Народознавчі зошити. № 3 (111), 2013

Запаска «волосова» (фрагмент), вовна, саржеве тканиня, с. Замагора Верховинського р-ну, 1920-ті рр. МНАПЛ АП-11460

Запаска «волосова», вовна, саржеве тканиня, с. Краснолів Верховинського р-ну, 1910-ті рр., МНАПЛ АП-1212

Запаска «волочкова в колосок» (фрагмент), волочка, саржеве ткання, смт. Богдан Рахівського р-ну Закарпатської обл., 1920-ті рр., МІГ КН- 600

Запаска «волочкова в очка» (фрагмент), волочка, саржеве ткання, смт. Ясіня Рахівського р-ну, 1930-ті рр., МІГ КН-7633

ступають у вигляді лише однієї, значно ширшої (1,5—2 см) смуги жовтого, голубого та ін. кольорів. Зовнішні краї виробів традиційно завершені кісочкою «снурком» білого, жовтого, оранжевого, рідше вишневого кольору.

За ритмом смуг, симетричністю їхнього групування в комплекси та кольоровою гамою декоративне вирішення охарактеризованих вище запасок — поперечок типове й для «поздовжніх» запасок або «околячок» даного осередку ткацтва [77, іл. 55; 27]. На пурпурово-червоному чи вишневому тлі з зеленкуватими, жовтими тоненькими стрічками ритміку підкреслюють переважно чорні пасочки, які підтримуються також ширшими (1—2 см) заснівками, котрі завершують довші краї виробу, а білий контрастний за тоном снурок обрамляє виріб з трьох боків.

Другий тип композицій запасок-«поперечок», типовий для сіл Верboveць, Тюдів, Великий Рожен, Яворів, Соколівка та ін., вирізняється від попередніх, насамперед, нерівномірною, розсіяною структурою поперечносмугового крупнорапортного декору. Усе полотнище виробів заповнено декількома (іноді навіть двома-трьома) великими групами смуг, що повторюються на значній відстані, або в них взагалі немає чітко вираженого рапорту [35]. На відміну від традиційного симетричного укладу різнокольорових стрічок зустрічається також асиметричне їх розташування (найтипніше для запасок сусіднього Верховинського і суміжних з ним сіл Косівського району).

У межах такого крупного рапорту існує декілька менших комплексів смуг, утворених з тоненьких (по одній-дві нитки) поліхромних стрічок монотонного укладу; децю виразніших за шириною і темпоритмом площин та яснішими за колоритом (голубих, рожевих, зелених чи жовтих) або темніших (вишневих, темно-синіх, темно-зелених, чорних) смуг, які об'єднують їх і згармонізують в одне ціле. Такі композиції не мають чітко вираженого тла. В них золотисті чи сріблясті нитки (дріті) посилюють звучання основних і підпорядкованих їм барв та збільшують емоційну напругу сприйняття виробів. Додатковим засобом досягнення виразності композицій запасок, крім заснівок (які не завжди наявні), є тонка стрічка «обмітка»⁹ яскраво-червоного, рожевого чи голубого кольору, яка завершує виріб з двох боків і знизу та межує з

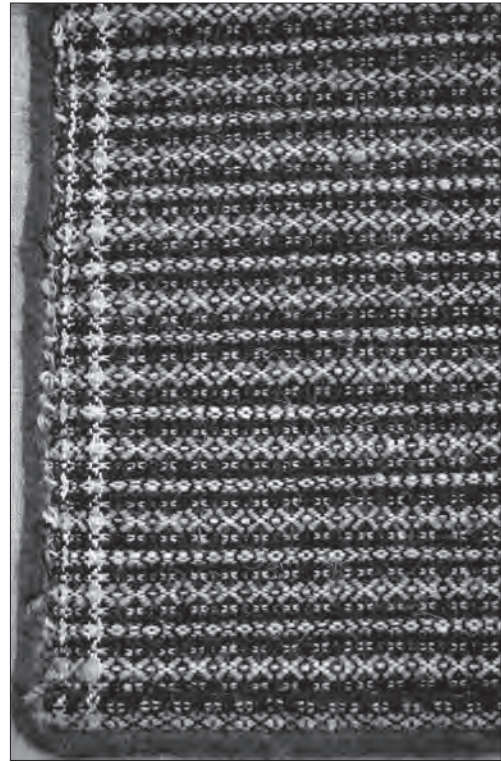
⁹ Обмітка — це рельєфна, виступаюча над поверхнею виробу стрічка, яка обрамляє обидві поздовжні і нижній поперечний край виробу. Її створюють за допомогою голки — косими щільними стібками застеляють краї виробу.

контрастною косичкою «снурком» (жовтого, білого чи оранжевого забарвлення).

Для запасок верховинського осередку ткацтва (сіл Криворівня, Верхній Ясенів, Білоберізка, Устеріки, Стебнів, Голови, Замагора, Зелена, Гринява, Пробійна, Грамотне, Довгопілля, смт. Верховина) типовою є багатоваріантність симетричних і асиметричних композиційних структур: ритміки і пропорційних співвідношень смуг у рапортах, кольорових поєднань тощо [30; 20; 47]. Тут чітко виділяються **два типи композицій** поперечносмугастих запасок. **Перший** охоплює вироби з дрібнорапортною (до 5—6 см) симетричною будовою, насиченим теплим колоритом, які найбільше характерні для сіл Замагора, Красноїлля, Стебнів, Грамотне, Верхній Ясенів [36]. Це статичні композиції, в яких на червоному або вишневому (різної насиченості) фоні в строго визначеному ритмі позмінно повторюються найчастіше дві, рідше три групи смуг симетричного укладу. Вони формуються з тоненьких прокидок піткання (в одну-дві або три нитки) домінуючих жовтих, світло-зелених, чорних, білих та золотавих чи сріблястих — «дріті». Парні чорні стрічки переважно підкреслюють ритм чергування домінуючих ширших та підпорядкованих їм вузких груп смуг, що позмінно чергуються. Білі тоненькі поодинокі або спарені стрічки у вигляді штрих-пунктирних ліній є акцентом цих вишуканих за добором барв, тонально згармонізованих композицій.

Поздовжні бічні краї запасок-«поперечок» традиційно симетрично обрамлені однією широкою (біля 2 см) смугою чорного чи темно-зеленого кольору, контрастного до тла виробу. Вони посилюють також дзвінкість звучання барв у смугах, викликають у глядача піднесений емоційний настрій. Аналогічні симетричні композиції типові й для «околячок» даного осередку ткацтва [37; 48].

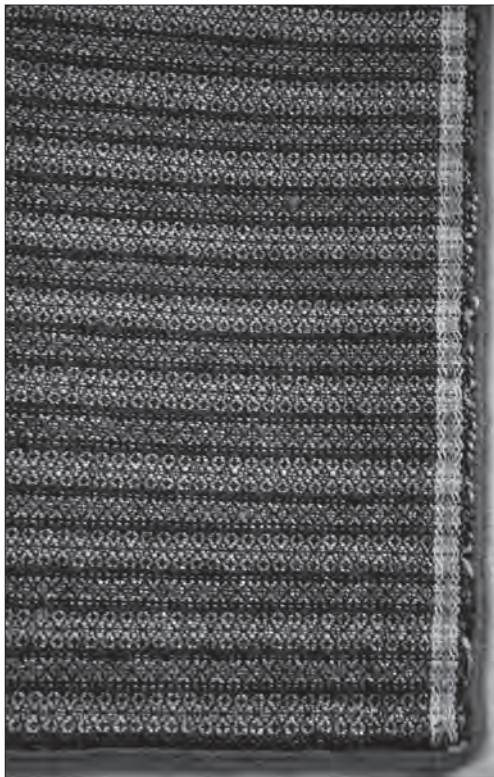
Другий тип композицій запасок характерний досить виразними холодними, тонально згармонізованими (червоною, рожевою, фіолетовою, вишневою, темно- і світло-зеленою, синьою, голубою, жовтою) барвами, які за різною схемою симетрично чи асиметрично укладені в декілька комплексів. Іноді вони протиставлені групам поодиноких (в одну-дві нитки) різнокольоровим прокидкам піткання. Декоративний ефект в такого типу композиціях досягається наростаючим ритмом зближених

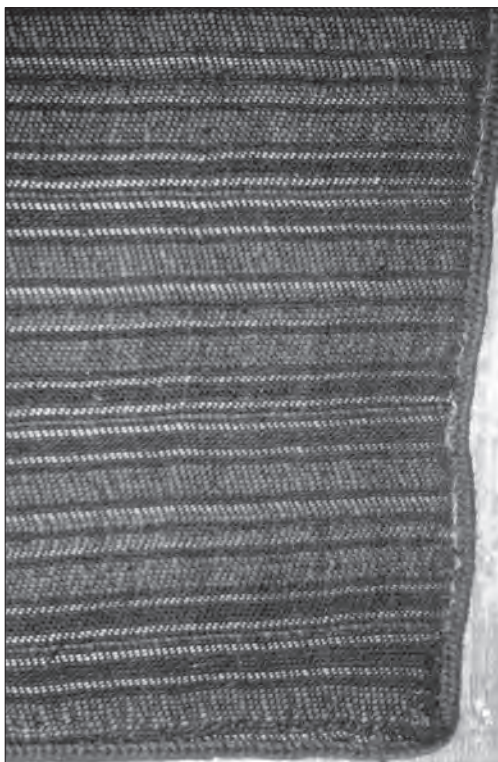
Запаска «волочкова в очка» (фрагмент), волочка, саржеве ткання, смт. Ясенія Рахівського р-ну, 1930-ті рр., МЕХП № 68187

Запаска «волочкова в очка» (фрагмент), волочка, саржеве ткання, с. Чорна Тиса Рахівського р-ну, 1930-ті рр., МЕХП № 68163

Запаска «волочкова в очка» (фрагмент), волочка, саржеве ткання, с. Чорна Тиса Рахівського р-ну, 1930-ті рр., МЕХП № 79222

Клим П.І. Запаска-«опинка» (фрагмент), вовна, саржеве ткання, с. Виженка Вижицького р-ну Чернівецької обл., I пол. XX ст. ЧКМ № 9276

за тоном широких смуг, які де-не-де розчленовані вузькими темнішими прокидками піткання, що вносять чіткий акцент у нейтральне тло запасок. Часом розріджений, а деколи й безсистемний уклад смуг різної ширини поступово змінюється до густішого і значно напруженішого за поєднанням барв, які служать акцентом цих крупнорапортних композицій. Іноді чотири-п'ять (і навіть дві-три) рапортів формують усе полотнище запаски. У межах рапорту можуть поєднуватися групи смуг однакової чи різної ширини за симетричною і асиметричною схемами. У таких композиціях доволі напружений складний і динамічний темпоритм, який нерівномірно і стрімко розгортається по вертикалі. Він поєднує спокійний, розсіяний, ущільнено-насичений, неспокійний і навіть імпульсивний ритми. Щораз інша схема чергування основних і підпорядкованих їм смуг дозволяє сформувати безліч варіантів композиції з контрастними зіставленнями, які врівноважуються спокійнішими і лагіднішими поєднаннями м'яких, нейтральних площин переважно світліших забарвлень [38; 49; 20].

При значній подібності з однотипними виробами Косівщини верховинські запаски крупнорапортних композицій характерні здебільшого світлішим сірувато-зеленкуватим, вохристо-фіолетуватим, вишнево-жовтуватим тлом, на якому розташовані темніші різнокольорові смуги. Значною мірою це зумовлено застосуванням більшої кількості, ніж в інших осередках Гуцульщини (а тим паче Покуття й Західного Поділля) ниток сухозолоті, які задавали холодніший сріблястий чи тепліший жовтуватий тон фону, як і виробу в цілому. Темно-червона, вишнева, а деколи й біла (м. Верховина) [21], а найчастіше чорна основа визначала загальну тональність запасок. Глибока і складна за нюансними сполуками вишнево-зеленкувата гама з теплими акцентами найбільш типова для сіл Довгопілля, Голови, Криворівня, Верхній Ясенів, Устеріки, Білоберізка. У віддалених від Верховини високогірних селах Гринява, Зелена, Буркут, Пробійна, Яблунця колорит теплішає, наближаючись до рожево-фіолетуватих барв з жовтими акцентами¹⁰.

Для запасок цього осередку характерна багатша палітра кольорів заснівок (зеленого, голубого, чер-

¹⁰ Польові матеріали. Архів автора.

воного, чорного, білого, жовтого, фіолетового), які обрамляють обидва поздовжні краї виробів. Такі поодинокі (2—3 см) тонально насичені смуги отримані застилами поліхромної основи контрастного до центрального полотнища кольору [65, с. 75]. Як і в однотипних запасках Косівщини, у деяких верховинських заснівки іноді й відсутні. Однак у них зовнішні краї по периметру щільно обшиті «обміткою» — рельєфно виступаючим рубчиком (контрастного до тла) рожевого, жовтого, білого, фіолетового та інших кольорів. Такі обмітки іноді наявні й у запасках із заснівками — вони збільшують декоративність виробів, посилюють звучання основних барв смугастих композицій.

Усі запаски (з заснівками і без них) з обох боків та знизу облямовані ще традиційною косичкою «снурком» — контрастного до тла (або обмітки) кольору. Характерною особливістю крупно-, як і дрібнорапортних запасок досліджуваного осередку є широкий спектр відкритих локальних кольорів цих снурків. Найпоширенішими серед них є червоний (теплий і холодний), вишневий, жовтий, оранжевий та білий, дещо рідше зустрічаються запаски з голубим, зеленим, рожевим та фіолетовим або чорним снурком.

Для закарпатської частини Гуцульщини (Рахівщини) типовим видом поясного жіночого вбрання є поперечносмугасті запаски «поперечки» з чітко вираженими особливостями художнього вирішення. В межах цього осередку ткацтва за декором, розмірами та іншими ознаками чітко виділяються **два типи композицій** запасок. **Першого типу запаски**¹¹ — з узором «в колос», «у колосок» поширені у сс. Богданської долини (сmt. Богдан, сс. Луги, Розтока, Костилівка, Білин, Косівська Поляна, м. Рахів). Вони були на 15—20 см ширші від виробів **другого типу** — ясінянських (ясінських)¹², що мають назву «очкати», «у очка», «очковати», які побутували головним чином у сmt. Ясіня та сс. Кваси Лазецька, Стебний, Чорна Тиса [73; 79; 66; 69].

Вироби богданського осередку характерні, насамперед, широкою палітрою насичених темних («чорнобривих») холодних або дещо ясніших і те-

Кецало Зеновій. Жінка у святковому зимовому вбранні, с. Дземброня Верховинського р-ну, Івано-Франківської обл., 1962 р., МХП. ЕП 70115

Кецало Зеновій. В дорозі, с. Бистриць Верховинського р-ну Івано-Франківської обл., 1962 р., МХП. ЕП 70104

¹¹ Запаски богданського осередку були широкі (60—70 x 75—85 см).

¹² Колишні запаски ясінянського осередку були дуже вузькі у дев'ять пасем — 48 см (48—55 x 70—85).

пліших барв та значною багатоманітністю крупномасштабних композицій [9]. Це зумовлено було забарвленням основи — чорної та вишневої. Для стар-

Кецало Зеновій. Жінка у святковому літньому вбранні, с. Соколівка Косівського р-ну Івано-Франківської обл., 1962 р., МЕХП. ЕП 70119

Кецало Зеновій. Чорняк Олена Михайлівна повертається з полонини. Присілок Дощений, с. Космач Косівського р-ну Івано-Франківської обл., 1962 р., МЕХП. ЕП 10106

ших жінок, на піст і на будень виробляли переважно чорні запаски «прості» або «одинички»¹³, а червоні «дуплівки»¹⁴ — для дівчат були неодмінним компонентом і весільного вбрання.

Очевидно практична функція (буденне чи святкове призначення, або для весілля) значною мірою диктувала насиченість чи розрідженість декору, його стриманість чи вишуканість, лаконічність чи поліхромність кольорової гами. Однак для запасок різного призначення типовою є симетричність, чітка послідовність монотонного повторення однієї-двох вузьких, майже однакових за величиною груп дрібних стрічок або позмінного чергування дещо ширших, різних за масштабом комплексів значно виразніших смуг. У святкових виробках — багатша палітра кольорів, сформована з більшої кількості вузеньких (в одну, рідше дві нитки) стрічок домінуючих — темно-червоної, ясно-червоної, вишневої та підпорядкованих їм — синьої, голубої, жовтої, зеленої і чорної. Іноді такі доволі різні за масштабом групи чергуються між собою і поєднуються ще з однотонними чорними (або наближеними до них темно-синіми, темно-ліловими, зеленкуватими) ширшими пасочками (до 5—6 см) або вужчими (до 1 см), які увиразнюють ритміку композицій. Загалом, у багатьох запасках найсвітліші білі та жовті, тоненькі стрічки акцентували напружений чи розріджений ритм смугастого декору [14]. Місцеві мешканки старшого покоління, особливо ткалі, за сукупністю різних ознак розрізняють запаски, які мають назви: «коломиїські», «ясінчинки», «півлазінки», «колосьнінки», «богданки», «хромі», «жовтаті», «зеленаті», «ружевки» та ін., що засвідчує також запозицієння тих чи інших wzoriv не лише з сусідніх, але й віддалених центрів ткацтва.

Ясінянські «ясінські» запаски вирізняються від більшості гуцульських виробів передусім ромбоподібними дрібнозористими композиціями у вигляді клітчатої чи поперечносмугастої сітки ромбиків «очок». У результаті саржевого переплетен-

¹³ Давні запаски ткачі міряли ліктями. Старовинні запаски богданського осередку дорівнювали трьома ліктями — 75—80 см.

¹⁴ Червону основу для тканих запасок снували у 24 пасма, в бердо пробірали по чотири нитки, що й забезпечувало більшу густоту і щільність готового виробу.

ня і відповідного поєднання ниток основи та підткання ці дрібні мотиви «очка» — переважно темні або чорні кружечки, обрамлені жовтим або білим кольором, графічно чітко виділяються на тлі різнобарвних смуг. Останні служать нейтральним фоном для них і водночас підкреслюють їхню форму. Такі смуги «очок» деколи ще розділені гладкими, дещо вужчими чи ширшими від них однотонними ясно-жовтими або оранжевими пасочками або групами з декількох різнокольорових площин, які акцентують ритміку декору цього типу запасок [10; 51; 25; 22].

Домінуюча гама кольорів запасок даного осередку значно тепліша і набагато яскравіша — червоно-жовта, іноді вишнево-оранжева, споріднена з подібними виробами сусідніх сіл Надвірнянщини (Ворохти, Яблуниця та Микуличина). Однак побутують тут вироби і зеленкувато-жовтих забарвлень. Як і в багатьох інших ткацьких центрах, запаски Рахівщини теж ткали на волосовій основі, тому їх іще називають «волосінки». Вироби святкового призначення в багатьох родинах намагалися ткати з купованої «волочки» — їх називали «волочкові». Волосові, а найбільше волочкові запаски додатково перетикали на певній відстані ще й металевими нитками «дріттю», тому вони мали ще назву «дротяні», «дротові» (з орнаментом «у колосок» або «у очка»).

У ясінянському осередку теж було безліч узорів запасок, на яких позначені впливи й інших центрів ткацтва, зокрема «жебійки» (у ритмі смуг простежується подібність з виробами смт. Жаб'є — тепер Верховина); «карапчинки» — зори, сформовані з вузьких одноколірних стрічок (0,7 см), а між ними три-чотири ряди кольорових площин (по 1,5 см). Домінуючими в них є чорні, сині, зелені, а між ними — червоні, зелені, фіолетові, рожеві стрічки [73, с. 64]. Характерною особливістю старовинних запасок обидвох локальних осередків Рахівщини є білі заснівки «обснівки». З початку ХІХ ст. їх почали замінити ясно-жовтими (стронціановими), а з другої половини ХХ ст. навіть червоними, зеленими та голубими. Обрамляли їх із трьох боків переважно темно- або ясно-червоною кісочкою «снурком». Однак побутували запаски і з двома контрастними снурками — червоним і зеленим.

Кецало Зеновій. Жінка у святковому літньому вбранні, с. Микуличин Надвірнянського р-ну Івано-Франківської обл., 1963 р., МЕХП. ЕП 70109

До найвизначніших ткаць, які спеціалізувалися на виготовленні запасок, належать Вінтоняк Марія І., Теміцька Марія І. із с. Лазещина; Скирчук Гафія М. (1911) с. Костиликівка (1911); Мосюк Василина В. (1902), Савчук Гафія І. (1910) с. Луги; Векляк Параска В. (1908), Ярема Олена П. (1911), Штефура Ганна І. (1894), Боднар Ганна І. (1903) — м. Рахів.

На терені **буковинської Гуцульщини** (Путильський і прилеглі до нього села Вижницького р-ну) побутували дволатові й однолатові запаски, а також горботки — «чорногузки». За багатьма ознаками декору вони подібні до таких же виробів сусідніх сіл галицької Гуцульщини. У межах досліджуваного ареалу можна виокремити **три типи композицій запасок**. Зокрема, **перший локалізований у сс. Довгопілля, Стебні, Конятин, Сергії, Яблуниця, Долишній Шепіт Путильського р-ну**. Тут побутували запаски з крупнорапортними композиціями, для яких характерна монотонна ритміка чергування вузьких, однакової ширини стрічок яскравих теплих і холодних барв на темно-вишневому (іноді чорному) фоні.

Кецало Зеновій. Жінка у святковому вбранні, м. Верховина Івано-Франківської обл., 1963 р. Власність автора

В міру віддалення від Путили до сіл Дихтинець, Мариничі, Розтока у композиціях запасок спостерігаються поєднання вузьких стрічок контрастних барв з неоднаковими за шириною блакитними та рожевими (ліловими) смугами [61, с. 206—207; 63, с. 31]. Зміною їхньої ширини та послідовності укладу в межах рапорту досягали варіативності цього, **другого типу композицій**.

У гуцульських селах Виженка, Підзахаричі, Лопушка, Заріччя вижницького осередку **поширений третій тип композиції** запасок. Вони відрізняються від попередніх ущільненою ритмікою вузьких одномасштабних різнокольорових стрічок, поєднаних з ширшими (в два-три рази) й активнішими за звучанням червоними та вишневіми смугами. Загалом вишукані за теплою чи холодною гамою барв запаски буковинських сіл Гуцульщини характерні симетричністю розташування дрібно- і крупнорапортних груп смуг й акцентуванням найважливіших із них.

Отже, вивчення наявних творів, наукової літератури та польові матеріали автора дозволяють стверджувати значне багатство і різноманітність композицій гуцульських запасок різних осередків з чітко вираженими локальними особливостями. Вони також певним чином споріднені з однотипними виробами сусідніх сіл, передусім, Покуття.

Так, тканини для запасок галицької частини Гуцульщини відзначаються найбільшою різноманітністю схем розташування смуг, їхньої ритміки та широкою палітрою кольорових поєднань, тональної градації — від насичених, дзвінких і гарячих до теплих, холодних і навіть контрастних зіставлень барв. При значному багатстві дрінорапортних композиційних рішень, поліфонії кольорової палітри виразно простежується й чітка ритмічна організація домінуючого симетричного укладу вузьких стрічок піткання, яка змінюється на дещо виразніші поєднання їх з ширшими смугами, котрі формують крупнорапортні комплекси. Зустрічаються й асиметрично розташовані групи вузьких смужок, що чергуються з поодинокими ширшими пасочками.

Умовні скорочення

ДМНАП — Державний музей народної архітектури та побуту в Києві.

ЗМНАП — Закарпатський музей народної архітектури та побуту.

МЕХП — Музей етнографії та художнього промислу Інституту народознавства Національної академії наук України.

МІГ — Національний центр народної культури «Музей Івана Гончара».

МНАПЛ — Музей народної архітектури та побуту у Львові.

НМНМГП — Національний музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й. Кобринського.

1. ДМНАП — О-2447, 1412, 1419, 2447.
2. ДМНАП О-3136, 3137, 3140, 3141, 1896, 1899, 4189, 3166, 3162.
3. ДМНАП О-4189, 3162, 3136, 4192.
4. ДМНАП О-3136.
5. ДМНАП О-4189.
6. ДМНАП О-1780, 1797, 1800, 2522, 2524, 4949, 4439, 4442, 4988.
7. ДМНАП О-0254, 0255, 4997.

8. ДМНАП О-930, 1446, 1448, 1810, 1814, 1817, 1815, 2515, 2516, 2517, 2566, 2567, 3080, 3088, 3871, 3878.
9. ДМНАП О-2912, 2917, 2916, 2922, 2923, 2927.
10. ДМНАП — О-2862, 2863.
11. ДМУНДМ КТ-1290.
12. ДМУНДМ КТ-69, 1291.
13. ДМУНДМ КТ-1289.
14. ЗМНАП № 2650, 4055, 4426, 2959.
15. МЕХП ЕП № 21263, 21232, 67229, 74679, 80877.
16. МЕХП ЕП № 21263.
17. МЕХП ЕП № 78885.
18. МЕХП ЕП № 85839, 70586, 70910.
19. МЕХП ЕП № 21281, 21889, 21306, 21292, 21316, 21295, 21265.
20. МЕХП ЕП № 75625.
21. МЕХП ЕП № 21289, 21306, 21295, 21316.
22. МЕХП ЕП № 68186, 68188, 79222, 68187, 68163.
23. МІГ КН-9083.
24. МІГ КН-12493.
25. МІГ КН-7634, 7633, 12493, 15887.
26. МНАПЛА АП-13139.
27. МНАПЛА АП-14685, 17149.
28. МНАПЛА АП-11576, 11563, 11564, 2113, 11554.
29. МНАПЛА АП-6117.
30. МНАПЛА АП-2113, 11563.
31. МНАПЛА АП-11554.
32. МНАПЛА АП-11556.
33. МНАПЛА АП-12140, 2241, 12120, 12139, 2446.
34. МНАПЛА АП-10867.
35. МНАПЛА АП-11770, 14677, 3048, 14678, 11771.
36. МНАПЛА АП-11460, 1212.
37. МНАПЛА АП-2094, 2036.
38. МНАПЛА АП-2009, 9819, 9818, 6820, 6812, 19069, 16707, 2049, 10523, 10526, 1193.
39. НМНМГП — № 13139.
40. НМНМГП — № 4494, 10320, 7535.
41. НМНМГП — № 8658, 8663.
42. НМНМГП — № 6558, 7935.
43. НМНМГП — № 8598.
44. НМНМГП — № 15298, 4395, 4553, 15297, 8164, 8163, 8172, 4453, 16019.
45. НМНМГП — № 3406, 8436, 4494.
46. НМНМГП — № 3406, 4494.
47. НМНМГП — № 10075, 7813.
48. НМНМГП — № 7801, 8683.
49. НМНМГП — № 7813, 175.
50. НМНМГП — № 7287, 10700.
51. НМНМГП — № 4291.
52. Білан М.С. Український стрій / М.С. Білан, Г.Г. Стельмащук. — Львів : Фенікс, 2000. — 326 с. : іл.
53. Бялявіна В.М. Жаночі касцюм на Беларусі / В.М. Бялявіна, Л.В. Ракава. — Мінск : Беларусь, 2007. — 351 с. : іл.
54. Велева М.Г. Народная одежда болгар в северной Болгарии в XIX — начале XX в. Т. 1. / М.Г. Велева, Е.И. Лепавцова. — София, 1961. — С. 14.
55. Віннікава М.М. Скарбы з вясковых куффраў / М.М. Віннікава, П.А. Богдан. — Мінск : Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 2009. — 182 с. : іл.
56. Віннікава М.М. Традыцыйнае адзенне / М.М. Віннікава // Традыцыйная мастацкая культура Беларусі : у 6-ці т. — Т. 4. Брэсцкае Палессе : у 2 кн. — Кн. 2. / Н.М. Боганёва, Т.В. Володзіна, М.М. Віннікава [і інш.] ; ідэя і агул. рэдагаванне Т.Б. Варфаламеевай. — Мінск : Выш. шк., 2009. — 863 с. : іл.
57. Вовк Хв. Студіі з украінської етнографії та антропології / Хв. Вовк. — К. : Мистецтво, 1995. — 336 с. : іл.
58. Головацкий Я.Ф. О народной одежде и убранстве русинов или русских в Галичине и северо-восточной Венгрии / Я.Ф. Головацкий. — Санкт-Петербург, 1877. — 85 с. : іл.
59. Ганна Василяшук : альбом / автор-упорядн. В.А. Качкан. — К. : Мистецтво, 1985. — Іл. 53.
60. Зеленчук В. Народное декоративное искусство Молдавии / В. Зеленчук, М. Лившиц, И. Хынку. — Кишинёв : Картя Молдовеняскэ, 1968. — 127 с. : іл.
61. Кожоляно Я. Буковинський традиційний одяг / Я. Кожоляно. — Чернівці-Саскатун : Фрізен Принтерз, Алтона, Манітоба, 1994. — 262 с. : іл.
62. Косміна О.Ю. Традиційне вбрання українців / О.Ю. Косміна. — К. : Балтія-Друк, 2010. — Т. II: Полісся. Карпати. — 160 с. : іл.
63. Костишина М.В. Український народний костюм Північної Буковини: традиції і сучасність / М. Костишина. — Чернівці : Рута, 1996. — 192 с. : іл.
64. Маслова Г.С. Народная одежда русских, украинцев и белоруссов / Е.Э. Бломквист, Н.И. Лебедева, Г.С. Маслова // Восточнославянский этнографический сборник. — М. : Академия наук СССР, 1956. — С. 543—767.
65. Матейко К.І. Український народний одяг / К.І. Матейко. — К. : Наукова думка, 1977. — 224 с. : іл.
66. Матейко К.І. Одяг / К.І. Матейко, О.В. Полянська // Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження. — К. : Наукова думка, 1987. — С. 195—196.
67. Миронов В. Етнокультурні зв'язки на Україні: За матеріалами одягу / В. Миронов, В. Наулко // НТЕ. — 1969. — № 5. — С. 46.
68. Никорак О.І. Художнє ткацтво / О.І. Никорак // Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження. — К. : Наукова думка, 1987. — С. 370.
69. Никорак О.І. Сучасні художні тканини Українських Карпат / О.І. Никорак. — К. : Наукова думка, 1988. — 224 с. : іл.
70. Никорак О.І. Українські народні взористі тканини: порівняльна характеристика / О.І. Никорак // Записки наукового товариства ім. Шевченка. —

- Т. ССLIX. Праці секції етнографії і фольклористики. — Львів, 2010. — С. 179—210.
71. Николаева Т.А. Украинская народная одежда. Среднее Поднепровье / Т.А. Николаева. — К. : Наукова думка, 1988. — 246 с. : ил.
72. Олійник О.В. Система виражальних засобів покутських традиційних тканин / О.В. Олійник // Народознавчі зошити. — 1997. — № 1. — С. 18.
73. Полянская Е.В. Народная одежда гуцулов Раховского района / Е.В. Полянская // Карпатский сборник. — М., 1972. — С. 63.
74. Постолаки Е.А. Молдавское народное ткачество (XIX — начало XX в.) / Е.А. Постолаки. — Кишинев : Штиинца, 1987. — 207 с. : ил.
75. Прилипко Я.П. Етнокультурні зв'язки болгар і східних слов'ян на матеріалі одягу / Я.П. Прилипко. — К. : Наукова думка, 1964. — 134 с.
76. Раманюк М. Беларускае народнае адзенне / М. Раманюк. — Мінск : Беларусь, 1981. — 473 с. : ил.
77. Родина Шкрібляків. Альбом / автор-упоряд. Р.В. Захарчук-Чугай. — К. : Мистецтво, 1979. — 1 л. 55.
78. Сахро М.П. Декоративно-вжиткові тканини Коломийщини / М.П. Сахро // Народна творчість та етнографія. — 1978. — № 4. — С. 53.
79. Сидорович С.Й. Художня тканина Західних областей УРСР / С.Й. Сидорович. — К. : Наукова думка, 1979. — С. 64.
80. Шухевич В.О. Гуцульщина. Ч. 1, 2 / В.О. Шухевич ; репринтне видання. — Верховина : Гуцульщина, 1997. — 352 с.
81. Folk art in the Rumanian people's republik. Costumes. Woven textile. Embrosderies: state publishing for literature and the arts. — Bucuresti, 1958. — 423 s.

Olena Nykorak

ON LOCAL PECULIARITIES IN ARTISTIC DESIGN OF HUTSUL ZAPASKAS

The article has brought some results of study in originality of artistic features of Hutsul zapaskas considered as for their fabrics, techniques of weaving, ornamental motives, schemes of placement and colouring. Main types of zapaska compositions have been defined as well as most important centres of their production in Galician, Transcarpathian and Bukovinian parts of Hutsul land.

Keywords: Hutsul zapaskas, types, centres, ornamental motives, compositional schemes, colouring, rapport, rhythm.

Олена Ныкорак

ЛОКАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ХУДОЖЕСТВЕННОГО РЕШЕНИЯ ГУЦУЛЬСКИХ ЗАПАСОК

В статье проанализировано своеобразие особенностей гуцульских запасок по материалам, техникам ткачества, мотивами орнамента, схемами их размещения и колориту. Определены основные типы композиций запасок наиболее важных центров их изготовления в галицкой, закарпатской и буковинской части Гуцульщины.

Ключевые слова: гуцульские запаски, типы, центры, мотивы орнамента, схемы композиций, колорит, рапорт, ритм.